

<https://helda.helsinki.fi>

Karteesinen skeptisismi

Lammenranta, Markus

Turun yliopisto
2018

Lammenranta , M 2018 , Karteesinen skeptisismi . julkaisussa H Laiho & M Tuominen (toim)
, Havainto : Suomen Filosofisen Yhdistyksen yhden sanan kollokvion esitelmää . Turun
yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja , Turun yliopisto , Turku , Sivut 168-176 .

<http://hdl.handle.net/10138/235581>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Karteesinen skeptisismi

Markus Lammenranta

Karteesinen skeptisismi kieltää sen, että meillä olisi havaintokokemukseen perustuvaa tietoa mieleemme ulkopuolella olevasta maailmasta eli ulkomaailmasta. *Ensimmäisessä mietiskelyssään* Descartes antoi argumentteja tällaisen tiedon mahdollisuutta vastaan. Kaksi niistä nojaa skeptisiin hypoteeseihin, jotka kuvaavat mahdollisia tilanteita, joissa meillä on samat kokemukset kuin normaalisti mutta noihin kokemuksiin perustuvat uskomukset maailmasta ovat epätosia. Koska havaintokokemuksemme ei sulje pois skeptisiä hypoteeseja, ne eivät anna tietoa ulkomaailmasta.

Aina Descartesista lähtien filosofit ovat yrittäneet vastata karteesiseen skeptismiin joko yrittämällä osoittaa, että meillä on havaintotietoa ulkomaailmasta tai että skeptinen päättely nojaa epätosiin premisseihin – huonolla menestyksellä. Meillä ei ole edelleenkään mitään kiistatonta ja laajasti hyväksyttyä vastausta. Ehkä syy on se, että karteesinen skeptisismi pitää paikkansa ja että siihen johtava päättely nojaa uskottaviin premisseihin. Yritän osoittaa, että näin on.

Skeptinen argumentti

Descartesin *Mietiskelyissään* esittämät skeptiset hypoteesit olivat unihypoteesi ja demonihypoteesi. Edellinen kuvaa mahdollisuutta, että olen unessa ja näen unta, esim. siitä että puhun nyt SFY:n kollokviassa. Jälkimmäinen kuvaa mahdollisuutta, että olen aineeton sielu, jolle ilkeä demoni tuottaa kokemukset maailmasta. Koska monet ajattelevat nykyisin, että aineettomat sielut eivät ole metafysisesti mahdollisia, nykykeskustelussa nojataan usein ns. aivot altaassa -hypoteesiin.

Kuvitellaan ravinneliuksessa kelluvat elävät aivot, jotka on kytketty tehokkaaseen tietokoneeseen. Tietokone on ohjelmoitu tuottamaan aivoille sähköimpulsseja, jotka jäljittelevät normaalisti aistieli mistä tulevia hermoimpulsseja. Niiden tuloksena aivoissa syntyneet kokemukset ovat samanlaisia kuin normaalilla ihmisellä. On täysin mahdollista, että olen itse tällaiset aivot:

Aivot altaassa -hypoteesi: Olen ravinneliuksessa kelluvat aivot, jonka kaikki kokemukset ovat tietokoneen tuottamia ja jonka uskomukset ulkomaailmasta ovat epätosia.

Jos olisin tällaiset aivot, kaikki kokemukseni ja uskomukseni olisivat samat kuin nytkin, mutta uskomukseni maailmasta olisivat epätosia, eivätkä ne voisi olla tietoa. Karteesinen skeptikko yrittää osoittaa, että vaikka en todella ole tällaisessa tilanteessa, pelkästään se mahdollisuus, että voisin olla, osoittaa, ettei minulla ole tietoa ulkomaailmasta.

Miten tämä skeptinen päättely etenee? Skeptiset hypoteesit kiinnittävät huomion kahteen mahdolliseen tilanteeseen, joissa minulla on täsmälleen samat kokemukset ja uskomukset. Voimme kutsua niitä hyväksi ja pahaksi tilanteeksi. Hyvässä tilanteessa asiat ovat niin kuin uskon niiden olevan. Pahassa tilanteessa olen jossakin skeptisessä skenaariossa, esim. kädettömät aivot altaassa:

Hyvä tilanne: Minulla todella on kädet, ja minusta näyttää, että minulla kädet.

Paha tilanne: Olen kädettömät aivot, ja minusta pelkästään näyttää, että minulla on kädet.

Koska kokemukseni ja uskomukseni ovat samat molemmissa tilanteissa, kaikki näyttää samalta riippumatta siitä, kummassa tilanteessa olen. On selvää, etten pahassa tilanteessa tiedä, että minulla on kädet (minullahan ei ole käsiä). Skeptikko argumentoi, etten tiedä sitä edes hyvässä tilanteessa. Hän voi vedota kolmenlaisiin seikkoihin:

- A. Evidenssini ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että olen kädettömät aivot.
- B. En voi tietää sitä, etten ole kädettömät aivot. Koska en voi tietää tätä, en voi tietää sitäkään, että minulla on kädet.
- C. Evidenssini ei tue käsihypoteesia sen enempää kuin kädettömyys-hypoteesia. Valinta hypoteesien välillä on evidenssin alimääräämä.

Vaikka nykykeskustelu on keskittynyt B ja C -vaihtoehtoihin, A-vaihtoehto on ollut hallitseva filosofian historiassa, ja aion puolustaa sitä. Siihen nojaava skeptinen argumentti voidaan muotoilla seuraavasti:

- P1 Jos tiedän, että minulla on kädet, evidenssini sulkee pois mahdollisuuden, että olen kädettömät aivot.
- P2 Evidenssini ei sulje pois mahdollisuutta, että olen kädettömät aivot.
- J Siis en tiedä, että minulla on kädet.

Koska samanlainen argumentti voidaan kohdistaa mihin tahansa ulkomaailmaa koskevaan uskomukseen, näyttää siltä, että meillä ei voi olla tietoa ulkomaailmasta. Argumentti on loogisesti pätevä, ja sen premissit näyttävät intuitiivisilta. Ne perustuvat periaatteisiin, jotka Descartes ja monet muut varhaisen uuden ajan filosofit näyttävät hyväksyneen. Kutsun niitä siksi karteesisiksi.

Karteesisen tieto-opin periaatteet

Kaikki kolme skeptistä strategiaa olettavat evidentialismin ja internalismin.

Evidentialismi: S tietää että p , vain jos S:n evidenssi tukee p :tä. Vaihtoehtoisesti voidaan sanoa, että S:llä on hyvät perusteet p :lle tai että S on oikeutettu uskomaan että p .

Internalismi: S:llä on hyvässä ja pahassa tilanteessa sama evidenssi.

Jos internalismi pitää paikkansa, evidenssi muodostuu subjektille sisäisistä tekijöistä – kokemuksista, uskomuksista tai näitä koskevista tosiasioista – eli jostain sellaisesta, mikä on sama hyvässä ja pahassa tilanteessa.

Internalismista seuraa, ettei evidenssini sulje pois mahdollisuutta, että olen pahassa tilanteessa. Se ei sulje pois skeptistä vaihtoehtoa, että olen kädettömät aivot. Se ei siis takaa sitä, että minulla on kädet eikä minkään muunkaan ulkomaailmaa koskevan uskomuksen totuutta.

Jotta tästä päästäisiin skeptiseen johtopäätökseen, täytyy olettaa lisäksi, että tieto vaatii evidenssiä, joka takaa totuuden eli sulkee pois kaikki erehtymisen mahdollisuudet.

Infallibilismi: S tietää että p , vain jos S:n evidenssi takaa p :n totuuden (ts. S:n evidenssi sulkee pois kaikki p :n vaihtoehdot eli mahdollisuudet, joissa p on epätosi).

Jos infallibilismi on tosi, P1 on tosi, ja jos internalismi on tosi, P2 on tosi. Yhdessä infallibilismi ja internalismi johtavat karteesiseen skeptisismiin: tieto ulkomaailmasta on mahdotonta.

Internalismi on nykyfilosofiassa hyvin suosittu kanta, jota tukee se intuitio, että hyvässä ja pahassa tilanteessa uskomukseni ovat yhtä oikeutettuja. Infallibilismi sen sijaan on lievästi sanottuna kiistanalainen: melkein kaikki nykyfilosofit hylkäävät sen juuri siksi, että se johtaa skeptisismiin.

Meidän ei kuitenkaan pitäisi hylätä infallibilismia pelkästään sen takia, että se johtaa skeptisismiin: Ensinnäkin vaikka fallibilismi saattaisi välttää skeptisismin (mikä ei ole lainkaan selvää), fallibilismin hyväksyminen johtaa moniin muihin ongelmiin, jotka infallibilismi välttää helposti. Toiseksi on mahdollista selittää, miksi ihmiset sanovat ja uskovat tietävänsä asioita ulkomaailmasta, vaikka se ei tarkkaan ottaen pidä paikkaansa. Jos on näin, infallibilismi voi hyvin olla järkevämpi ja selitysvoimaisempi kanta kuin fallibilismi, vaikka se johtaa karteesisen skeptisismiin. Yritän osoittaa, että näin on.

Fallibilismin epäintuitiivisuus

Fallibilismi sanoo, että S voi tietää että p , vaikka S :n evidenssi ei takaa p :n totuutta. Jos fallibilismi pitäisi paikkansa, seuraavan muotoisten lauseiden pitäisi tuntua intuitiivisilta ja luonnollisilta, mutta ne eivät tunnu siltä:

Tiedän että p , mutta p voi olla epätosi.

Tiedän että p , mutta on mahdollista että q (q :sta seuraa ei- p).

Esimerkiksi olisi hyvin outoa sanoa: "Tiedän, että olen SFY:n kollokviossa, mutta voin olla väärässä." Yhtä outoa olisi sanoa: "Tiedän, että Seppo on seepra, mutta on mahdollista, että Seppo on maalattu muuli." Nämä lauseet kuitenkin vain ilmaisevat sen keskeisen fallibilismin idean, että tieto on erehtyväistä. Niissä ei siis pitäisi olla mitään outoa, jos fallibilismi pitää paikkansa, mutta niissä on. Fallibilismi on siis epätosi.

Infallibilismi sen sijaan selittää lauseiden outouden hyvin: Ne ovat epätosia ja sisäisesti ristiriitaisia. Jos evidenssini takaa p :n totuuden, p ei voi olla epätosi.

Gettier-ongelma

Tämä on perinteinen tiedonanalyysi:

S tietää että p , jos ja vain jos (1) p on tosi, (2) S uskoo että p ja (3) S on oikeutettu uskomaan että p .

Vuonna 1963 Edmund Gettier julkaisi lyhyen kirjoituksen, jossa hän esitti kaksi vastaesimerkkiä tälle analyysille. Hän oletti niissä sen fallibilistisen näkemyksen, että oikeutettu uskomus voi olla epätosi. Myöhemmin

vastaesimerkkejä on tehtailtu lisää. Ne ovat kuviteltuja tapauksia, joissa henkilöllä on tosi ja oikeutettu uskomus, joka ei ole intuitioidemme mukaan tietoa. Tämä johtuu siitä, että niissä oikeutettu uskomus on tosi hyvän onnen tai sattuman takia. Tässä on yksi Alvin Goldmanin (1976, 772–773) esittämä tapaus:

Valeladot: Henri näkee pellolla ladon ja uskoo havaintokokemuksen perusteella, että esine on lato, joka se myös on. Hänellä on siis tosi ja oikeutettu uskomus. Oletetaan kuitenkin, että tämän ladon ympärillä on aidon näköisiä latokulisseja, joista Henri ei pysty erottamaan oikeaa latoa. Tässä tilanteessa emme sanoisi, että Henri tietää esineen olevan lato, koska hänen uskomuksensa on tosi hyvän onnen tai sattuman takia. Hän olisi helposti voinut kiinnittää katseensa vieressä olevaan kulissiin ja uskoa sen virheellisesti ladoksi.

Ongelma liittyy olennaisesti fallibilismiin. Jos oikeutus ei takaa totuutta, on mahdollista kuvitella tilanne, jossa oikeutettu uskomus on onnekkaisesti tai sattumalta tosi. Se voidaan siksi välttää hylkäämällä fallibilismi: Jos oikeutus takaa totuuden, ei ole sattumaa, että oikeutettu uskomus on tosi. Infallibilismilla ei ole Gettier-ongelmaa.

Arpajaisongelma

Fallibilismi voidaan muotoilla probabilistisesti:

S voi tietää että p , vaikka p :n todennäköisyys suhteessa evidenssiin on pienempi kuin 1.

Oletetaan, että olen ostanut yhden arvan arpajaisista, joissa on jaossa 10000 arpaa ja vain yksi arpa voittaa. Voittomahdollisuuteni on siis hyvin pieni: 0,0001. Todennäköisyys puolestaan sille, että arpani ei voita on hyvin suuri: 0,9999. Voinko kuitenkaan tietää, että arpani ei voita? Meillä on vahva intuitio, etten voi.

Jos fallibilisti kiistää intuition ja väittää, että voin tietää, että arpani ei voita, syntyy uusi ongelma. Samalla perusteella voin nimittäin tietää jokaisesta arvasta, joka ei voita, ettei se voita. Näitä arpoja koskevasta tiedosta voin sitten päätellä deduktiivisesti, että jäljellä oleva arpa voittaa, mikä on absurdia. En voi tietää ennen voittoarvan julistamista, mikä arpa voittaa.

Fallibilismin mukaan korkean todennäköisyyden pitäisi riittää tietoon, mutta se ei riitä. Fallibilismi on siis väärässä.

Skeptisismi ja arkikieli

Fallibilismilla on siis monia suuria ongelmia, jotka infallibilismi välttää helposti. Infallibilismi on kuitenkin ollut hyvin epäsuosittu viime aikoina juuri siksi, että se johtaa skeptisismiin. Jos pitää valita fallibilismin ja skeptisismin välillä, on suuri kiusaus valita fallibilismi. Viime vuosisadan puolessa välissä oli myös yleistä vedota arkieleen. Arkielämässä käytämme sanaa "tietää" jatkuvasti. Jos skeptisismi pitäisi paikkansa, positiiviset tietoväitteemme olisivat epätosia, mikä olisi hyvin outoa.

Skeptismin hyväksymisen sijasta on houkuttelevaa seurata J. L. Austinia (1961) ja muita arkikielenfilosofoja ja pitää kiinni arkisesta sanan "tietää" käytöstä. Tällöin sen, että sovellamme sanaa henkilöön, joka ei täytä karteesisia tiedon ehtoja, voidaan katsoa osoittavan, että nuo ehdot ovat liian tiukat. Jokapäiväiset tiedon vaatimukset ovat löysemmät. Austin kiinnitti huomiota myös siihen, että emme normaalisti vaadi tietoväitteen esittäjältä, että hän pystyisi sulkemaan pois mahdollisuudet, että hän on unessa tai pelkät aivot altaassa.

Jos Austin ja muut fallibilistit ovat oikeassa, skeptisen argumentin ensimmäinen premissi P1 on epätosi: Jotta voisin tietää, että minulla on kädet, minun ei tarvitse sulkea pois mahdollisuutta, että olen kädettömät aivot. Riittää, että evidenssini sulkee pois relevantit vaihtoehdot. Ainakaan arkikontekstissa skeptisten hypoteesien kuvaamat erehtymisen mahdollisuudet eivät ole relevantteja.

Skeptisismi ja pragmatiikka

Normaaliin kielenkäyttöön nojaavalta kritiikiltä putoaa kuitenkin pohja, jos skeptikko pystyy antamaan uskottavan selityksen sanan "tietää" käytölle. Yksinkertainen selitys on se, että uskomme virheellisesti tietävämme asioita. Miten voimme kuitenkin uskoa näin, jos meillä on se intuitio, että tieto vaatii erehtymätöntä evidenssiä? Eikö ole ilmeistä, ettei meillä ole tällaista evidenssiä.

On täysin mahdollista, että tieto-oppiin perehtymättömät ihmiset uskovat, että evidenssimme ulkomaailmaa koskeville uskomuksille sulkee pois kaikki erehtymismahdollisuudet ja takaa totuuden. Tavanomaiset tietoväitteet tehdään nimittäin kontekstissa, jossa monia asioita pidetään itsestään selvinä (Stalnaker 1978). Yhdessä näiden yhteisesti hyväksytyjen ennako-oletusten kanssa evidenssimme voi hyvin sulkea pois kaikki erehtymisen mahdollisuudet. Koska ihmiset eivät yleensä ole tietoisia näistä ennako-oletuksista, he saattavat hyvin luulla, että evidenssi yksin riittää takaamaan totuuden, vaikka tähän tarvitaan myös näitä ennako-oletuksia.

Edes meidän, jotka olemme tietoisia skeptisistä mahdollisuuksista, ei tarvitse lakata tekemästä tietoväitteitä. Koska nämä vaihtoehdot ovat risti-riidassa yhdessä hyväksytyjen ennakko-oletusten kanssa, emme johda ihmisiä harhaan sanoessamme pystyvämme sulkemaan pois kaikki vaihtoehdot, vaikkemme pysty sulkemaan pois skeptisiä vaihtoehtoja. Ennakko-oletukset sulkevat ne pois, eivätkä ne siksi ole kyseisessä kontekstissa avoimia mahdollisuuksia. Samalla välitämme yleisöllemme hyödyllistä informaatiota, nimittäin sen, että evidenssini sulkee pois juuri nuo avoimet eli relevantit erehtymisen mahdollisuudet.

Asiaa selventää Paul Gricen (1967, 41–58) erottelu sen välillä, mitä puhuja lauseella sanoo ja mitä hän implikoi tai tarkoittaa. Kun sanon tietäväni jotakin, sanon, että evidenssini sulkee pois kaikki vaihtoehdot, mikä ei pidä paikkaansa, mutta tarkoitan, että se sulkee pois relevantit vaihtoehdot, mikä voi hyvin pitää paikkansa. Tällainen ilmiö on kielenkäytössä hyvin yleinen. Kun sanon, että voisin syödä hevosen, sanon jotakin epätotta, mutta tarkoitan, että minulla on kova nälkä, mikä on totta. Esimerkkejä ovat mm. liioittelu, ironia ja löysä puhe.

Infallibilistinen skeptikko pystyy siis yhtä hyvin kuin fallibilistikin selittämään sanan ”tietää” normaalin käytön. Sanan käytössä on kysymys pragmatiikasta eli siitä, mitä puhuja tarkoittaa, ja tästä skeptikko ja fallibilisti ovat samaa mieltä. Sanan ”tietää” käyttö ei siis ole skeptikolle sen suurempi ongelma kuin fallibilistillekaan.

Yhteenveto

Infallibilismi sopii paremmin yhteen intuitioittemme kanssa kuin fallibilismi. Filosofit ovat kuitenkin hylänneet sen, koska infallibilismi johtaa skeptisismiin. Tämä on ongelma, koska skeptikon on vaikea selittää, miksi ihmiset uskovat ja sanovat tietävänsä asioita, jos tämä ei pidä paikkaansa. Skeptikko pystyy kuitenkin selittämään tämän pragmatiikan avulla.

Infallibilismi on siis selitysvomaisempi kanta kuin fallibilismi, vaikka se johtaa karteeseeseen skeptisismiin. Karteesinen skeptisismi siis voittaa: kukaan ei tiedä mitään ulkomaailma – ainakaan havaintojen perusteella.¹

Helsingin yliopisto

¹ Lammenranta (ilmestyy) on pidempi versio tästä artikkelista.

Kirjallisuus

- Austin, J. L. (1961). *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press.
- Gettier, E. (1963). "Is Justified True Belief Knowledge?", *Analysis* 23, 121–123.
- Goldman, A. (1976). "Discrimination and Perceptual Knowledge", *Journal of Philosophy* 73, 771–791.
- Grice, H. P. (1967). *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lammenranta, M. (ilmestyy). "We Can't Know", teoksessa S. Cowan (toim.), *Problems in Philosophy*. New York: Bloomsbury Academic. https://tuhat.helsinki.fi/portal/-/files/82499975/Lammenranta_We_can_t_know.pdf
- Stalnaker, R. (1978), "Assertion", *Syntax and Semantics* 9, 315–332.